

Літаратура

1. Градюшко, А.А. Студенческая печать: проблематика, дизайн, язык и стиль: сб. статей / А.А. Градюшко, В.И. Ивченков, А.К. Свороб; под ред. А.А. Градюшко. – Минск: БГУ, 2008. – 207 с.
2. Беларуская мова: Энцыклапедыя; пад рэд. А.Я. Міхневіча; Рэдкал.: Б.І. Сачанка (гал. рэд.) і інш. – Мінск: БелЭн, 1994. – 655 с.

Сяргей Берднік

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт

У ПОШУКАХ СЛОВА

Сучасная моўная рэчаіснасць вымагае асаблівай увагі да лексічнага напаўнення вуснага і пісьмовага маўлення ў розных сферах камунікацыі. Гэта тлумачыцца, у першую чаргу, моўнай сітуацыяй у Беларусі. З’ява двухмоўя складвалася ў нашай краіне гістарычна і ў 90-я гады мінулага стагоддзя была замацавана заканадаўча. Пры гэтым беларускамоўнае маўленне паволі стала пранікаць у такія сферы грамадскага жыцця, дзе яно або зусім не ўжывалася, або амаль не ўжывалася.

Вынікам гэтых працэсаў сталі пошукі лексічнай ідэнтыфікацыі як новых, так і ўжо вядомых паняццяў у розных сферах чалавечай дзейнасці. Так, напрыклад, беларускую мову сталі выкарыстоўваць у абвестках на транспарце, у тым ліку ў метро. Тут часцей за ўсё мы маем справу з калькаваннем рускамоўных штампаў, з ігнараваннем беларускамоўнай гістарычнай традыцыі.

Напрыклад, у Мінскім метрапалітэне перад пачаткам руху цягніка гучыць аб’ява: «Асцярожна, дзверы зачыняюцца! Пасля аб’явы аб закрыцці дзвярэй пасадка не дапускаецца». Калі першая частка гэтага выказвання не выклікае прэрэчанняў, то на другой неабходна спыніцца асобна. Па-першае, слова *закрыцці* не зусім стасуецца з лексмай *дзвярэй*. Праўда, у «Тлумачальным слоўніку беларускай літаратурнай мовы» пад рэдакцыяй М.Р. Судніка і М.Н. Крыўко [1] *закрыць* падаецца ў трэцім значэнні ‘загарадзіць, перагарадзіць (уваход, выхад і пад.), спыніць доступ куды-н.’.

У рускай мове антанімічная пара *открыть – закрыть* таксама мнагазначная і ўжываецца ў розных спалучэннях са словамі *дверь, книгу, глаза, бутылку, собрание и под*. Пад уплывам менавіта білінгвізму падобныя спалучэнні слоў механічна пераносяцца ў беларускамоўнае маўленне. Сапраўды, у беларускай мове правільна і дасціпна будзе сказаць: *адчыніць – зачыніць дзверы, разгарнуць – загарнуць кнігу, рас-*

плюшчыць – заплюшчыць вочы, адкаркаваць – закаркаваць пляшку, адкрыць – закрыць сход і г. д. Таму зразумела, што аддзяяслоўны назоўнік *закрыццё* ў беларускамоўным маўленні ў спалучэнні са словам *дзверы* выглядае, па меншай меры, неапраўданым ужываннем.

Што да лексемы *дапускацца*, то нават вышэйзгаданы слоўнік падае тры значэнні дзеяслова *дапусціць*, ілюструючы іх наступнымі прыкладамі: *дапусціць да экзаменаў, дапусціць памылку, дапусціць дзверы да вушка*. Значыць, уваход і пасадка *дапускацца* ў беларускай мове не павінны.

Такім чынам, выходзячы на шырокі маўленчы абсяг, неабходна ўзважваць кожнае слова на прадмет яго семантычнай парадыгмы і ўжывальнасці, ці, як адзначаў Якуб Колас, «добра абшарыць кішэні сваёй памяці» з мэтай знайсці тое адзінае патрэбнае, што адпавядала б сэнсу і нацыянальнай спецыфіцы роднай мовы.

На нашу думку, ідэальных рэцэптаў не існуе, аднак выказванне «Асцярожна, дзверы зачыняюцца! Пасля аб'явы аб закрыцці дзвярэй пасадка не дапускаецца» гучала б куды больш правільна па-беларуску ў наступным варыянце: «Асцярожна, дзверы зачыняюцца! Пасадка завершана і ўваход забараняецца».

Яшчэ адзін прыклад, з якім даводзіцца сустракацца ў абвестках у гарадскім наземным транспарце: «Выход на праезную частку забараняецца». Сумнеўным падаецца дэрывацыйны наватвор *праезны*, утвораны ад слова *праздджаць*. Так, сапраўды існуе ў беларускай мове лексема *празны* са значэннем 'які дае права на праезд', што ўжываецца ў спалучэннях *празныя дакументы, празны білет*. Але па законах беларускай мовы ў слове *празны*, утвораным ад *праезд*, адбылося спрашчэнне зычных з *-здн-* на *-зн-*. У выпадку ж з *праезная часткаю* зусім іншая гісторыя. Тут адбылося чаргаванне зычных *д/дж*. Таму штучна створаны варыянт *праезны* замест слова *праезджы* супярэчыць гістарычным асаблівасцям беларускай мовы. У такой наватворчасці праглядваюць пурыстычныя тэндэнцыі, якія заўсёды былі ўласцівыя адной з моў у блізкароднасным двухмоўі.

Даволі актыўна пошукі новых беларускамоўных эквівалентаў адбываюцца сёння ў галіне спартыўнай лексікі. На жаль, асобнага беларускамоўнага перыядычнага спартыўнага выдання мы пакуль што не маем, таму паслядоўна прасачыць гэты працэс можна з некаторай доляй верагоднасці толькі па перыядычных выданнях, што ўтрымліваюць спартыўную тэматыку, і слоўніках. У апошні час шырокае распаўсюджанне ў спартыўных каментарыях атрымала сло-

ва *гулец* ад *гуляць*. Яно ўжываецца даволі часта і паступова выпцясняе лексему *ігрок* з тым жа значэннем ‘удзельнік якой-небудзь гульні’. «Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы» [1] падае гэтыя словы як раўнапраўныя варыянты. Між тым у гэтым жа слоўніку прадстаўлена толькі лексема *балельшчык* і пакуль што няма папулярнага сярод спартыўных каментатараў новага слова *заўзятар*, а ёсць толькі прыметнік *заўзяты* і назоўнік *заўзятасць*. Некаторыя з «вынаходнікаў» пайшлі яшчэ далей і ад прыметніка *заўзяты* прыйшлі да дзеяслова *заўзець*, што па сямантыцы адпавядае словам *балець* і *хварэць* у значэнні ‘востра перажываць за поспехі ці няўдачы спартыўнай каманды’. Нельга пакуль адназначна пагадзіцца і з дэрывацыйным варыянтам *спартовы* замест прыметніка *спартыўны*.

Лексічны ўзровень – найбольш рухомы ўзровень мовы, і таму шчыры пошук у ім свайго трапнага адметнага слова прыносіць пэўны плён.

Літаратура

1. Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы: Больш за 65 000 слоў / Пад рэд. М.Р. Судніка, М.Н. Крыўко; Афармленне А.М. Хількевіча. – 4-е выд. – Мінск.: БелЭН, 2005. – 784 с.

Галіна Гваздовіч

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт

ДА ПЫТАННЯ АБ ПАНЯЦЦІ ГЛАРЫФІКАЦЫЯ

Пытанні моўнай экалогіі застаюцца актуальнымі, увага ім надаецца вялікая, таму што чысціня маўлення – гэта сведчанне духоўнай культуры і ўсведамленне ўнутранай годнасці носьбітаў той ці іншай мовы. Моўная экалогія, на нашу думку, уяўляе сабою не толькі правільнасць афармлення выказвання (адпаведнасць фанетычным, лексічным, граматычным і стылістычным нормам), але і мае пэўныя эмацыйныя характарыстыкі, асабліва калі гэта мова розных сродкаў масавай інфармацыі, якія нясуць вялікую адказнасць за маральны і псіхалагічны стан кожнага чалавека і грамадства ўвогуле.

Немалую ролю ў фарміраванні эмацыянальнага стану грамадства адыгрывае ўжыванне ў СМІ лексічных адзінак, якія характарызуюць гістарычныя падзеі і жыццёвыя абставіны. Апошнія дзесяцігоддзі мы назіраем значную перавагу ў тэкстах СМІ пэяратыўнай лексікі, якая заключае у сабе *ганьбаванне*, *неадабрэнне*, *незадавальненне* і г. д., а таксама слоў з адмоўнай ацэначнай канатацыяй тыпу *савок*, *панаехаўшыя* і